

TEADUSERÖÖGATUSED JA MOE VIIMANE SÕNA

Postkolonialismi problemaatika päevakorda kerkimisega meenus mulle Jaan Kaplinski kunagine essee, kus ta räägib eestlaste moelembusest. Otsisin selle välja. Kaplinski kirjutab: "...võib tõdeda, et nagu mõni muugi vool ja taotlus, on popkunst Eestis lihtsalt mood. Ta ei sünni loomulikult viisil olude ja taotluste pinnal, vaid kandub siia mujalt. Põhjus aga, miks ta siia jõudis ja järgijaid leidis, on see, et oleme tublisti moejüngrid: meile on väga oluline teha hästi-kurjasti järele, mis kuskil "keskustes" ette tehtud. Ent tunnistades "keskuste" olemasolu Pariisis, New Yorgis või mujal, tunnistame oma alamust, seda, et oleme teisejärgulised, matkivad kunstnikud, heliloojad, kirjanikud..."¹

Kui panna öeldu ümber moodsasse terminoloogiasse – "teisesus", "koopeerimine", "enesekoloniseerimine" jne –, siis langeb see suures osas kokku sellega, mida väidab Tiit Hennoste artiklis "Noor-Eesti kui lõpetamata enesekoloniseerimisprojekt",² sest ka Kaplinski peatub üsna pikalt nooreestlastel.

1970. aastail võis lääne matkimisele leida veel arvestatava õigustuse: see oli katse vastu seista teise keskuse, Moskva ideoloogilisele survele. Tõeline moehullus on haaranud Eestit aga pärast taasiseisevumist ja seda kütab tagant lääne ees lõmitav meedia. Laskumata siin sarnanemise ja erinemise dialektika peensustesse või võimumezhanismide eritlusse, võib öelda, et moe järgimine olme tasandil ja massikultuuris on loodusnähtus ja sellega on mõttetu sõdida. Moe tõrjub välja ainult uus mood.

¹ J. Kaplinski, Mood ja ilm, aeg ja luule. – Looming 1972, nr 5, lk 823.

² Noor-Eesti 100. Kriitilisi ja võrdlevaid tagasisivaateid. Young Estonia 100. Critical and Comparative Retrospectives. Koostanud ja toimetanud E. Lindsalu. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2006, lk 9–38.

Teaduses peaksid asjad käima teistviisi. Teadlaselt oodatakse iseseisvust ja kriitilist meelt. Paraku on aga ka valdav osa eesti humanitaarteadusest langenud lääne moevoolude orjusse. Moealpus kohtab sotsioloogias ja lingvistikaski, kuid eriti torkab see silma kirjandus- ja kunstiteaduses, kus ei saada enam kuidagi hakkama ilma lääne gurudeta – Foucault, Lacani või Derrida.

Nagu kunstivoolud, pole ka postmodernistlikud vaateviisid universaalsed, vaid lähtuvad konkreetsest ajast ja oludest. Nii on teatavasti dekonstruktivismi juured Prantsusmaal, postkolonialismi juured Indias, feminismi lätid Prantsusmaal ja USA-s. Neid kontseptsioone üle võttes ja mehhaaniliselt rakendades surutakse uuritav nähtus Prokrustese sängi. Või vastupidi: et üht või teist fenomeni Derrida eeskujul dekonstrueerida, tuleb see meie kultuuris kõigepealt jõuga konstrueerida.

Asi ei olegi niivõrd teooriates endis kui nende rakendamises. Postmodernistlikud mõttevoolud on kantud teisitimõtleamise ja vasturääkimise vaimust, manifesteerides ennast kui alternatiivset lugemisviisi.³ Nad ei paku rangeid protseduurireegleid ega kindlat metodoloogilist alust kirjandusteaduslikuks uurimistööks. Seepärast tuleks neid võtta virgutava mõttemänguna ja hoiduda nende kanoniseerimisest. Samas annavad nad oma metafoorsuse ja hämaruse tõttu jüngritele tänuväärse võimaluse targa näoga udu ajada. Halvimal juhul ei osata laenatud teooriaga midagi mõistlikku peale hakata ja autori-teetide ütlusi kasutatakse üksnes orna-

³ Derrida "lihtsalt loobub teooriast... fantaseerimise kasuks, hakates eelkäijatega mängima ja andes vaba voli nende käivitatud assotsiatsiooniahelatele" (R. Rorty, Sattumuslikkus, iroonia ja solidaarsus. Tallinn: Vagabund, 1999, lk 210).

mentidena nagu omal ajal kohustuslikke Lenini tsitaate.

Postmodernistlik diskursus eeldab oma järgijalt loovat suhtumist, vaba mõtetelendu ja isegi teatavat luulesoont ega salli fetišistlikku autoriteetide kummardamist. Kui sellest kinni ei peeta, on tulemus, pehmelt öeldes, kurvavõitu: "Foucault' arusaam panoptikumi mudeli rakendamise võimalikkusest ükskõik misugusele distsiplinaarasutusele oli koolis Mauruse poolt praktiseeritavana edukalt toimiv." (Näide paari aasta tagusest Keelest ja Kirjandusest.)

Postmodernistlik diskursus kubiseb paradoksides. Aare Pilv on näidanud, et rakendades eestlaste identiteedi määratlemisel postkolonialismi teooriat, tegeleb Hennoste ka ise enesekoloniseerimisega tänase globaalkultuuri postkolonialistlike väärtuste järgi.⁴ Seda mõttekäiku jätkates tuleks pidada enesekoloniseerimiseks mis tahes maailmavaate või aksioomaatika võõrsilt ülevõttu. Tundub, et üldse on koloniseerimise mõiste viimasel ajal liiga laiaks aetud ning muudetud seeläbi sisutuks, paljaks sildiks.

Aga just moodsad sildid ongi need, mis meid võluvad. 1990. aastail lummas eesti noori kunstnikke "interaktiivsus". Keegi ei tulnud selle peale, et interaktiivsed kunstiteosed olid meil olemas juba nõukogude ajal: peaaegu igas koduloomuuseumis leidis stend, kus üht klemmi teisele seades sai läita tulukesed, mis tähistasid revolutsiooniliste sündmustega seotud paiku. Ka dekonstruktsioonis pole midagi uut peale nime – hierarhiate ümberpööramine on käinud juba ammust ajast.

Me võime taunida rahvusteaduste matkimisvalmidust, aga lõpuks seisame ikka paratamatuse ees: osalemine rahvusvahelises teaduselus nõuab meilt allahetlikkust. Me peame rääkima sama keelt, kasutama sama mõisteparatuuri kui metropolid, kus on suurem ajupotentiaal ja rohkem materiaalseid ressursse nii uurimistööks kui ka enda maksma-

panekuks. Kapseldumine iseolemisse ainult süvendaks nõukogude ajast jäänud arengupeatust. Kuid kõik see ei kohusta meid veel omaks võtma igat laineid löönud doktriini. Mood sünnib teooriate "emamaadel", aga enamasti sünnib seal kohe ka moeteooriate kriitika, millega meil tasuks ennast kurssi viia. Ja avatus ei tähenda üksnes läände vahtimist. Oleme pidanud oma trumbiks seismist lääne ja ida piiril, kuid oleme täiesti silmist lasknud kuulsusrikaste traditsioonidega vene humanitaaria.

Selle asemel et resoneerida moevooludele, peaksime kõigepealt vaatama, mis oleks meil endal maailmale pakkuda. (Iseasi, kuivõrd maailm meist huvitub.) Aja vaimuga näikse hästi sobivat uuspüronismi isa Madis Kõivu mõttelaad, aga kus on tema õpilased ja järeltulijad, kus on tema koolkond? Eestimaal leitud etnofuturismi on õnnestunud mõnevõrra kaela määrada idapoolsetele suguvendadele, kelle silmis me oleme juba *Kulturträger*'id (kas jälle kolonisatsioon!?), kuid see on jäänud välja arendamata, manifestide tasemele.

Ma tervitan kõiki uusi vaateviise, kui neis on ratsionaalne iva. Tundub aga, et aeg on dekonstrueeritud maailm, kas või pragmaatilistel kaalutlustel, korra jälle kokku panna. Põhimõtteliselt võib päikesesüsteemi kirjelduse üles ehitada ükskõik millises universumi punktist lähtudes. Sellegipoolest on otstarbekam valida keskpunktiks Päike, mitte mõni "teine", näiteks Kuu või Andromeeda udukogu.

JOEL SANG

PS. Eksib see, kes arvab, et minust on saanud reaktionäär vanas eas. Juba ülikooli päevil tõrkusin ma jagamast mõnede vilistlaste vaimustust generatiivsest grammatikast. Chomsky poolt väljapakutud formalismi, eksaktset noteerimisviisi, võtsid nad kui psühhofüüsilist reaalsust, keele tegelikku toimimismehhanismi.

⁴ A. Pilv, "Sa oled mul teine". Teisesest eesti kultuuri eneseanalüüsis. – Vikerraar 2007, nr 3, lk 77–92.